

**МЕТАФОРИЧНЕ ВЖИВАННЯ НАЗВ МЕТАЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА
НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

Mirror15

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Віддзеркалення мовної картини світу через призму метафори.....	5
1.1. Вивчення мовних картин світу в сучасних лінгвістичних дослідженнях..	5
1.2. Метафоричне мислення як результат відображення навколишнього світу різними народами.....	9
Висновки до розділу 1.....	13
РОЗДІЛ 2. Зіставний аналіз метафоричного вживання назв металів в українській та німецькій мовах.....	14
2.1. Метафоричні значення назв металів для позначення якостей і рис характеру людини українським та німецьким народами.....	14
2.2. Вживання переносних значень назв металів для характеристики предметів та явищ дійсності	21
Висновки до розділу 2.....	27
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Вивчення та дослідження мовних картин світу посідають одне з центральних місць у сучасній лінгвістиці, оскільки вони відображають зв'язок мови і культури, сприйняття та мислення. Питаннями мовної картини світу займалися такі видатні зарубіжні та вітчизняні лінгвісти як Я. Анусевич, Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Є. Бартмінський, А. Вежбицька, Р. Гжегорчикова, Й. Мацкевич, А. Мокієнко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Р. Токарський [15; 20; 22]. Ґрунтовного опрацювання ця тема набула також у працях В. фон Гумбольдта, який зазначав, що «розбіжності між мовами є чимось більшим, ніж просто знакові розбіжності, ... слова, форми слів утворюють і визначають різні мови за своєю сутністю, за своїм впливом на пізнання та на почуття, що в дійсності є різноманітними світоглядами» [6, с. 370].

Окрім зазначених вище праць, мовні картини світу були ґрунтовно досліджені в працях Л. Вайсгербера, який детально описав певні функції мови як способу передачі власного бачення світу за допомогою символів [15].

Актуальність дослідження пов'язана з інтересом сучасних дослідників до вивчення мовних картин світу, в яких відображено особливості світосприйняття різними народами. В працях зіставного напрямку видається можливим не тільки дослідити та порівняти особливості мовної реалізації національного мислення, а й також виявити її неповторну специфіку на тлі спільних рис між мовами. Тому дане дослідження є актуальним, оскільки розкриває особливості мовної репрезентації одного з мало досліджених фрагментів дійсності саме в зіставному плані.

Об'єктом дослідження є назви металів в українській та німецькій мовах.

Предметом дослідження є особливості метафоричного вживання назв металів в українській та німецькій лінгвокультурах.

Мета дослідження — виявити особливості спільного та відмінного метафоричного вживання назв металів в українській та німецькій мовах.

Для досягнення зазначеної мети, необхідно вирішити такі **завдання**:

- охарактеризувати місце метафоричних значень у мовних картинах світу;
- дослідити вживання назв металів у значеннях, що характеризують якості та риси характеру людини українським та німецьким народами;
- проаналізувати переносні значення назв металів стосовно предметів та явищ дійсності;
- визначити позитивну та негативну конотацію метафоричних значень назв металів;
- здійснити зіставний аналіз вживання метафоричних значень назв металів в українській та німецькій лінгвокультурах.

Матеріалом дослідження слугують переносні значення української та німецької мов з назвами металів, які було відібрано шляхом суцільної вибірки з різних лексикографічних та літературних джерел.

Методологічною основою дослідження є вчення про мовні картини світу та сутність мови в процесі відображення народами своїх культурних надбань, традицій та вірувань. Ми спираємося в роботі на теоретичні засади сучасних лінгвістів в галузі контрастивної лінгвістики, фразеології, лінгвокультурології, етнології (А.П. Гаврилюк, І.О. Голубовська, Н.М. Совтис, Дж. Дфкофф, Р. Токарський та ін.).

Методика дослідження відповідає меті та завданням роботи. Описовий метод було використано під час класифікації певних переносних значень досліджуваних мовних фактів. Спільні та відмінні випадки вживання назв металів в українській та німецькій мовах було визначено за допомогою зіставного методу. Метод кількісного аналізу допоміг підрахувати та представити статистичні результати проведеного дослідження.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, кожен із яких містить по два підрозділи й висновки, загальних висновків до роботи, додатків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕТАФОРИ

1.1. Вивчення мовних картин світу в сучасних лінгвістичних дослідженнях

Останнім часом набуває своєї популярності проведення зіставних досліджень як споріднених, так і неспоріднених мов. Такі лінгвістичні розвідки уможлиблюють поглиблення знань про різноманітні мовні картини світу. Можна погодитися з думкою Л.В. Кушмар, що наше сприйняття світу значною мірою залежить від мови, якою ми розмовляємо і яка на різних мовних рівнях демонструє нам зв'язок з реальністю, з навколишнім середовищем [9, с. 53].

На сучасному етапі розвитку мовознавства дуже важливим є дослідження та обґрунтування поняття «мовна картина світу», яка пов'язана з ментальністю. Це пояснюється тим, що у кожного народу є своя власна культура, традиції, менталітет, які неможливо зрозуміти чи сприйняти тільки через мову, оскільки вони закладені у стійких словосполученнях, мовних знаках культури, концептах, які перекласти іншою мовою досить важко. Мова – це не тільки засіб людського спілкування, але й відображення національної культури [8, с. 120].

Виходячи з цього, виникає необхідність правильного визначення мовної картини світу, оскільки важливо провести розмежування мовної картини світу від картини світу та концептуальної картини світу і визначити їх основні складові частини, що допомагають розрізняти дані категорії. Саме категорію «мовна картина світу» використовують для опису екзотичних мов, чие відображення світу через концепти значно відрізняється від індоєвропейських мов; для визначення примітивного та стереотипного у контексті фольклору та міфології певної мови; для характеристики мовного сприйняття давніх народів або для встановлення та визначення індивідуального авторського

світосприйняття на основі художніх текстів визначних письменників або поетів тієї чи іншої країни [12, с. 15-16].

Як зауважує Н.М. Совтис, саме на художні тексти важливо звернути особливу увагу, оскільки дослідження саме художньої мови вимагає особливих дослідницьких зусиль, оскільки слова, що є основними носіями мовної картини світу, мають здатність набувати особливих значень в залежності від контексту: художні твори передають індивідуально-творчу картину відображуваного світу. Перш ніж досліджувати поетичні тексти, через які митці висловлюють власне сприйняття світу, необхідно переконатися, чи всі слова вживаються у їхньому прямому значенні. Не секрет, що письменники, а особливо поети наділяють слова новими, метафоричними значеннями, які є більш незвичними для нас. Саме ця модифікація має значний вплив на контекст [15, с. 41].

За влучним висловом К.В. Красовської, важливими складовими картини світу, що розкривають нам процеси сприйняття та відображення світу, є не тільки мовна та концептуальна картину світу, а й так звана «домовна» картина світу. Саме домовна картина світу, яку ще називають психічною, і є власне уявленням про світ, однак вона не має мовного вираження, хоч і супроводжується асоціаціями та ознаками явищ світу. Результатом процесів домовної картини світу є набуття певного образу предмету чи явища у нашому уявленні за допомогою мовних засобів [8, с. 120].

Проте, на думку Л.В. Кушмар, ототожнювати логічні й психологічні категорії та їх місце в структурі мовної картини світу не варто, оскільки вони пов'язані з двома різними картинами світу, що є основою мовної картини, – логічною, що своєрідно відбивається безпосередньо в мовних одиницях, і домовною (превербальною) – у ній містяться елементи образного мислення, у надрах якого лежать індивідуальні й соціальні особливості бачення світу [9, с. 54].

Варто зауважити, що існує багато спроб інтерпретувати мовні картини світу. Наприклад, на думку таких видатних вчених як Є. Бартмінський і Р.

Токарський мовні картини світу – це «певний набір суджень, закріплених більшою чи меншою мірою в мові та вкладених у значення слів або ж цими значеннями імплікованих, який повідомляє про риси і способи існування об'єктів позамовного світу» [20, с. 72].

Дуже цікавою є думка М.І. Сливки щодо мовної картини світу певної нації як національного колективного надбання, що нерозривно пов'язано з історичним розвитком та передачею набутого досвіду наступним поколінням. Опановуючи мову, на думку вченої, ми опановуємо і словникову пам'ять нашого народу, яка віддзеркалює історичний досвід і завдяки якій ми здатні сприймати, класифікувати, категоризувати та ототожнювати різні об'єкти, виходячи із власних індивідуальних суджень [14, с. 186].

Поряд із мовними картинами світу багато вчених досліджують концептуальну картину світу – явище, дуже схоже на мовні картини світу, однак, на думку Л.А. Лисиченко, воно є більш універсальним і спільним для більшості народів, що мають приблизно однаковий рівень знань про навколишній світ [11, с. 37].

Серед вчених немає цілковитої одностайності з приводу того, яка з двох вище описаних картин має більше підстав для існування. Відомо, що мова і мислення – процеси дуже пов'язані між собою і не можуть існувати окремо, оскільки саме мислення слугує чинником творення мови як інструмента для передачі результатів мисленнєвих процесів, в той час як мова і допомагає виражати результати нематеріального набуття матеріально – за допомогою символів. На думку Г.В. Колшанського, є більше підстав говорити про концептуальну картину світу, оскільки вона є більш глобальною у своєму понятті [7, с. 73].

Концепти відрізняються один від одного в залежності від культури. Культурні концепти можна віднайти у художніх творах та наукових текстах, а також у фольклорі. Вони мають здатність відрізнятися один від одного за значенням навіть у межах одного етносу через можливе розмежування значення

найпростіших концептів, що називається також концептом – мінімумом. Цей концепт – мінімум може накладатися на інші, складніші концептні рівні, тому його зміст може змінюватися, що вказує нам на складний, неоднозначний мовний світ [14, с. 187].

Стосовно структури концептосфери слушною є думка про існування «архетипної» і «інваріантної» моделей. В архетипній моделі концепт описується як щось гранично узагальнене, і водночас чуттєво-образне, приховане в глибинах свідомості. В інваріантній моделі концепт представляється як межа узагальнення (інваріант) плану змісту мовних одиниць, що покривають певну семантичну область [3, с. 66]. В.І. Убийко демонструє нам іншу ієрархічну систему сукупностей концептів, за якою концепти діляться на суперконцепти, макроконцепти, базові концепти і мікроконцепти [18, с. 52].

Ще одним цікавим феноменом є національно-мовна картина світу, яка є за своєю природою унікальною та неповторною рисою кожного народу. Етнолінгвістика як напрям мовознавства, пов'язаний з дослідженням мови через призму духовної культури народу, остаточно сформувалася та закріпилася у працях етнографа Ф. Боаса і мовознавця та етнографа Е. Сепіра, які займалися вивченням мови і культури американських індіанців. Зв'язок мови і культури здавався незмінним і чітко визначеним: тип мови залежить від типу культури і навпаки. Відбитий у мові зв'язок понять, уявлень повторюється у різних виявах культури – обрядових текстах, діях, ритуалах тощо [8, с. 121].

Загальновідомим є факт, що мова є так само результатом аналізу та інтерпретації світу народом, що пояснює різноманітність граматичних систем та словникового складу різних мов. У зв'язку з цим Р. Токарський запровадив декілька принципово важливих питань щодо дослідження мовних картин світу: мова віддзеркалює світ?, мова створює світ?, мова інтерпретує світ? Саме тому

весь мисленнєвий процес не можна зводити тільки до мовної картини світу, оскільки вона займає лише певну ланку у цьому списку [15, с. 44].

Варто виокремити й інші підходи до вивчення мовної картини світу. Оскільки даним дослідженням займалися багато вчених, існують численні праці стосовно принципів її опису. Такі науковці як Ю.Д. Апресян, Т.В. Булигіна, Л. П. Іванова, О. С. Кубрякова, В. М. Мокієнко, Й. А. Стернін, О. Д. Шмельов, О. С. Яковлева та ін. виокремлюють у своїх працях інші категорії картини світу, як наприклад теологічна картина світу, нормативно-наукова картина світу, філологічна картина світу, міфологічна картина світу, культурна картина світу, а також художня картина світу, індивідуальна картина світу, поетична картина світу тощо [22].

Така різноманітність визначень та впорядкування спричинена різноплановістю підходів до вивчення і дослідження даної теми. Отже, мовна картина світу репрезентує сприйняття конкретним народом оточуючого світу, зберігає культурні надбання етносу та розкриває національну специфіку кожної мови.

1.2. Метафоричне мислення як результат відображення навколишнього світу різними народами

Мовна картина світу певного народу формується за рахунок знань та розуміння фразеологізмів, крилатих виразів тощо. Їх групування уможливорює систематичне угруповання понять, які становлять базу мовної картини світу.

На думку Я.Г. Тікана, будь-яка людина відчуває необхідність співвідношення своєї особистості до народу, при цьому дуже важливим є почуття належності не тільки до народу, а й до традицій, цінностей тощо. Паралельно з мовою, ми засвоюємо і певні елементи свідомості, звичок, норм, цінностей свого народу. Це складові національної культури, що формують так звану культурну ідентифікацію. Разом із мовою ми несвідомо опановуємо

закладену в мові культурну самоідентичність, уявлення про наш світ, історичну пам'ять нашого народу [17, с. 51-52].

Поряд із фразеологізмами, які вважають невід'ємною складовою вивчення природи будь-якої мови, особливостей світосприйняття народу, важливим аспектом вивчення мовної картини світу є дослідження метафори. На думку багатьох вчених, метафора – поняття не суто лінгвістичне, а охоплює низку інших наук, таких як філософію, логіку, психологію, психоаналіз, герменевтику, літературознавство, літературну критику, теорію витончених мистецтв, семіотику, риторику, лінгвістичну філософію тощо [4, с. 30-31].

Метафора завжди перебуває у центрі уваги дослідників, оскільки інтерес до її вивчення не згасає і донині. Вважають, що відновлення інтересу до метафори у сучасній науці починається з праці М. Блека «Метафора», де репрезентовано так звану інтеракціоністську теорію (interaction theory), яка стверджує, що метафора породжує нове знання [10, с. 43].

Особливої уваги метафора набула саме у філософів, які розглядають метافору як «єдиний спосіб вираження думки, визначення об'єктів високого ступеня абстракції та навіть мислення, взагалі». За Е. Маккормаком метафора визначається як когнітивний процес, який є відповідальним за процеси мислення, а також культурний процес, в якому відображаються культурні особливості того чи іншого народу, виражені в метафорі. Цікавою є думка Ш. Баллі стосовно творення метафор. Він вважав недосконалість людського мозку основним ключовим підґрунтям для творення метафоричних виразів. Сутність метафори, на його думку, полягає у вираженні словом абстрактного поняття, яке було зближене з конкретним об'єктом [4, с. 30].

Дж. Лакофф наголошує також на тому, що метафори слугують також інструментом для привертання уваги, емоційного наголошення на певній інформації, яку хочуть донести до адресата. Окрім цього, вони надають суб'єктивну оцінку навколишній дійсності, здатні описувати події різними відтінками емоцій (іронічно, із засудженням тощо) [21, с. 244]. Така функція

метафори зумовлена історичним розвитком. Ще Аристотель у своїй «Поетиці» давав визначення метафорі, згідно з яким «метафора – це перенесення слова зі зміненим значенням з роду на вид, або з виду на вид, або за аналогією» [1]. Тобто, метафора формується на основі порівняння, уподібнення одного явища або об'єкту з іншими. Проведення асоціативних паралелей є частиною мисленнєвого процесу мовця, тому, на думку А.П. Гаврилюк, саме асоціація стає поштовхом до виникнення метафори.

А.П. Гаврилюк зазначає, що існували полярні погляди на значення та суть метафори. Деякі мислителі, прибічники позитивістських та раціональних поглядів, вважали, що метафора – абсолютно зайве явище, оскільки дає неточні уявлення про предмет, неточно та розмито описує його. Прихильники іншого філософського напрямку, романтичних поглядів, на відміну від так званих раціоналістів, вважали метафору єдиним способом вираження думок та процесу мислення в загальному, а також найвищим етапом абстракції [4, с. 30].

Метафора як мовна і мовленнєва одиниця виконує декілька різних функцій, залежно від яких вона може розглядатись як стилістичний прийом, як спосіб образного вираження змісту, як спосіб пізнання та номінації нових понять та як спосіб мислення. Метафоричне мислення породжує метафору в мовленні, використовуючи вже існуючі мовні засоби, та створює нові мовні засоби, які по суті стають метафорами в мові. Метафори, або поняттєві метафори за М. Джонсоном та Дж. Лакоффом, в мові – це мовні вирази, які виникли завдяки метафоричному мисленню та укорінилися в мові як сталі вирази та словосполучення. Метафора відіграє величезну роль в мові та мовленні, оскільки виконує номінативну, пояснювальну, емоційнооцінну, семантичну та прагматичну функції [4, с. 32].

Беручи до уваги роботу «Антологія концептів», можна зрозуміти, що основою формування уявлення про мовну картину світу можна вважати фразеологізми, оскільки вони є «соціально-обумовленими лексико-граматичними сполученнями двох чи більше окремо оформлених компонентів,

граматично організованих за моделлю словосполучень або речень, що виражають на основі (часто стертого) образу цілісне переосмислене значення, яке автоматично відтворюється мовцями як готові до використання одиниці мови. У нашому процесі мислення, за словами Л.Г. Скрипник, фразеологізм закріплений як суцільна одиниця, яка, подібно до слова, не підлягає розкладанню на менші елементи [13, с. 11].

Я.Г. Тікан наголошує на тому, що варто розглядати концепт, враховуючи дві його складові частини: поняттєву, що відображає значення, яке несе в собі певний концепт, та культурно-фонову, в якій закладена інформація про культуру, ціннісну сферу певного народу, тобто в даному випадку мова вербалізує набуте та пережите народом, що мало безпосередній вплив на етнічну специфіку, національний дух цього народу та особливості сприйняття навколишнього світу [17, с. 51].

Досліджуючи фразеологізми, що містять у своїй структурі такі поняття як «сім'я» та «дім», Я.Г. Тікан дійшов висновку, що обидва концепти відіграють важливу роль в житті як українців, так і англійців. У національно-специфічних фразеологізмах, що мають характерне національно-культурне забарвлення, сім'я та дім є важливими елементами життя кожної людини. На прикладі даних фразеологізмів вдалося побачити, «що ціннісні картини світу як англійців, так і українців, загалом містять спільні ключові концепти, що можна побачити на прикладі фразеологічних одиниць англійської та української мов, однак, кожна нація має властиві лише їй ціннісні пріоритети, які сформувались історично та можуть бути специфічними порівняно з іншими культурами» [17, с. 52].

Досліджуючи метафоричні значення як показники національної культури, а також національно-колективного світосприйняття, вважаємо актуальним завданням аналіз вживання фразеологічних зворотів та метафор, відомих в українській мові, які містять у своїй структурі назви металів, та порівняння їх на основі спільного значення з фразеологізмами та метафоричними зворотами німецької мови.

Висновки до розділу 1

Урахування та дослідження національно-специфічних особливостей мов призводить до розширення загальних знань про світ, оскільки саме в мові відображено різноманітні предмети та явища дійсності, які є важливими для певного народу. Останнім часом набувають своєї популярності зіставні дослідження як споріднених, так і неспоріднених мов. Такі лінгвістичні розвідки уможлиблюють поглиблення знань про різноманітні мовні картини світу.

Мовна картина світу є поняттям надзвичайно багатограним, оскільки межує з іншими картинами світу і має прямий зв'язок з мовою та багатьма вченнями про мову і психіку людини, що сприймає явища та процеси навколишнього світу. Існує безліч підходів до вивчення мовної картини світу. Варто зазначити, що існує суттєва різниця між мовною (лінгвістичною), концептуальною (логічною) та домовною (психічною) картинами світу. Багато дослідників виокремлюють у своїх працях інші категорії картини світу, як наприклад, теологічна картина світу, нормативно-наукова картина світу, філологічна картина світу, міфологічна картина світу, культурна картина світу, а також художня картина світу тощо.

Мовна картина світу знаходить своє безпосереднє втілення в метафоричній реалізації значень у мові. Багато вчених надають метафорі особливого значення у процесі мислення та створення нових образів і асоціацій. Так звані раціоналісти вважали метафору непотрібним явищем, що не точно відображає світ. А інші філософи навпаки вбачали у метафорі головний спосіб мислення, який відображає рівень сприйняття світу та існування людини в ньому. Метафора відіграє значущу роль у мові та мовленні, оскільки до її функцій належать спосіб вираження змісту, спосіб пізнання, спосіб мислення тощо. Метафора містить певний емотивний компонент, який відображає ставлення мовця та його оцінку фактам і подіям оточуючого світу.

РОЗДІЛ 2. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ МЕТАФОРИЧНОГО ВЖИВАННЯ НАЗВ МЕТАЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

2.1. Метафоричні значення назв металів для позначення якостей і рис характеру людини українським та німецьким народами

Як зазначалося раніше, метафоричні вирази та фразеологізми несуть в собі не просто переносне значення на основі порівняння зовнішньої схожості або схожості функцій, але й виступають своєрідним «дзеркалом» народу, в якому розкривають особливості колективного мислення та традиційних поглядів на певні явища або риси характеру людини.

В даному дослідженні ми розглянемо значення та порівняємо ті метафори, в яких присутня назва металу. З метою унаочнення результатів та проведення зіставного аналізу з відповідними підрахунками в тексті практичного розділу та в додатках приклади з української мови будуть мати позначку типу (1у), (2у), і т. д. (...у), а в німецькій мові – (1н), (2н), і т. д. (...н).

Золото

Більшість випадків вживання назви *золото* у переносному метафоричному значенні виявляє найчастіше позитивні якості особистості, такі як розум, вправність, гарні навички у чомусь, чутливість та добродушність людини, її обдарованість. Розглянемо вживання даного металу в різноманітних висловах. Одним часто вживаним метафоричним висловом є наступний про *золоте серце* (1у). Таким чином характеризують людину, яка є доброю, милосердною у ставленні до інших, що піклується про інших. Розглянемо даний вираз у прикладі: «Треба буде з Олесею мнягше [м'якше]... Серце у неї *золоте*, правдиве...» (М. Кропивницький) [24, III, с. 680].

Подібний вираз зустрічаємо і в німецькій мові: *ein goldenes Herz* (1н) [26]. Окрім даної метафори, що абсолютно збігається з україномовним варіантом,

існує ще метафоричний зворот «*Herz aus Gold*» (2н), що в перекладі означає «серце із золота» [26].

Наступний зразок вживання назви золота – *золота голова* (2у) – метафоричний вираз, що стосується здібної, обдарованої людини, яка здатна приймати правильні зважені рішення у короткий час, досягає вершин у різноманітних сферах життя. Наведемо приклад вживання даного метафоричного виразу: «...Брянський.. *Золота голова!* (О. Гончар)» [24, III, с. 680]. Дослідивши німецькомовні словники та літературу, можна дійти висновку, що дана метафора в німецькій лінгвокультурі відсутня.

Золотий лоб (3у) – фразеологічний вираз, що характеризує особливі розумові здібності, мудрість: «У нас, мов, *золоті лоби*» (Б. Грінченко) [24, III, с. 680].

Варто зазначити, що вираз «*goldene Stirn*» (3н), лексична структура якого повністю співпадає з українським варіантом, але має цілком інше значення. «*Goldene Stirn*» – так позначають в літературі колір обличчя, на якому відсвічується ранкове літнє сонце [26].

Розглянемо метафоричний вираз про безтурботних молодих людей з багатих сімей. *Золота молодь* (4у) – презирлива назва байдикуючої молоді з дворянсько-буржуазних верств суспільства. Сам термін походить із французької мови. Напротивагу звичному вживанню золота у яскраво вираженому позитивному значенні, метафоричний вислів «золота молодь» виражає прискіпливе, скептичне ставлення до молодих людей. Даний вираз зустрічаємо у творах М. Коцюбинського: «...Солонина, якого я досі звик бачити в товаристві провінціальної *золотої молоді*» [24, III, с. 680].

Термін «*vergoldete Jugend*» (4н) можемо знайти і в німецьких джерелах: «*Vergoldete Jugend. Sie haben Geld, sie trinken Champagner und sie fahren Ferrari – Kinder reicher Eltern haben es im Leben etwas einfacher*» [28]. При цьому повністю зберігається відтінок значення даного виразу.

Золотий голос (5у) – подібним чином характеризують людей із особливими вокальними даними. Оскільки золото вважається чистим благородним металом, його назву метафорично вживають для характеристики талановитих співаків.

Німецька література не ілюструє нам вживання саме цієї метафори. На противагу цьому, можна знайти метафору «*Gold in der Kehle haben*» (5н) або «*goldene Kehle haben*» (6н), яка є інакше сформульована і дослівно перекладається як «мати золото в горлі» або «мати золоту горлянку», однак має подібне значення – бути музично обдарованим, мати талант, вміти співати [27].

Золота рука у кого (6у) – хтось має велику здібність, майстерність, умілість; кмітливий у ремеслах. «Швидка ця Христя, *золоті* в неї *руки*» (П. Мирний) [24, III, с. 680].

Німецька література ілюструє нам те саме значення і те саме формулювання метафори: «*goldene Hände haben*» (7н), що так само має на меті позначення вмілої, спритної людини, яка розуміється на своїй справі [26].

Розглянемо ще одну рису характеру людини, яка найчастіше виражається через порівняння з золотом.

Золотий (7у) стосовно людини, характеру, ставлення – дуже цінний, вартий поваги. Часто ми описуємо людину, від якої ми в захваті, саме називаючи її «золотою», маючи на меті передати співрозмовнику наше безмежно позитивне ставлення до цієї людини, до її особистих якостей [24, III, с. 680].

Цікавим є той факт, що жодна загальнодоступна німецька література не ілюструє нам схожого вживання назви золота для опису людини, як-то «золота людина».

Срібло

Такий метал, як *срібло*, має ще декілька абсолютно різних варіантів використання, подібних до значення «срібний». Срібло несе в собі переважно

позитивну характеристику особи, характеру, розумових здібностей або талантів. Розглянемо декілька прикладів вживання назви металу «срібло».

Срібний голос (8у) – таким чином ми говоримо про людину, яка володіє мелодійним, дзвінким голосом. Метафора «срібний голос» відображає майже ту саму характерну ознаку голосу – чистоту, дзвінкість: «.. Не знав до цього, що в нього такий *срібний голос*»(Ю. Збанацький) [24, IX, с. 621].

Подібний вираз знаходимо і в німецькомовному просторі: «*silberne Stimme*» (8н), що ілюструє нам ідентичне розуміння обдарованої людини [25].

Візьмемо до уваги звертання «*срібна головонька*» або «*срібна голова*» (9у). Подібне звертання несе в собі характеристику розумної, інтелігентної особи, здатної підлаштовуватися під різні життєві обставини. Наприклад: «Дивилися просто перед себе стомлені орлині очі [робітника], на жилавій шії – горда *срібна голова*»(Ю. Яновський) [24, IX, с. 621].

Варто зазначити, що в німецькій мовній картині світу відсутнє розуміння такого явища, як «срібна голова» в переносному значенні. Вираз «*silberner Kopf*» (9н), що так само перекладається, має зовсім інше значення і в літературі означає частину статуї із срібла [26].

Залізо

Розглянемо уважніше наступну назву металу – *залізо*. В переносному значення «залізно» або «залізний» вживається, щоб продемонструвати непохитність, міцність, стійкість чогось. Дуже часто саме рішення, закони, правила або навіть характер асоціюються саме з залізом, оскільки даний метал володіє такою фізичною властивістю як міцність. Розглянемо декілька прикладів, що унаочнюють там вживання назви металу саме в переносному значенні:

Залізні обійми (10у) – дуже міцні, сильні обійми, з яких не вдається вирватися: «Звір ухопив боярина в свої страшні *залізні обійми*» (Іван Франко) [24, III, с. 189]. Дану метафору *die eiserne Umarmung* (10н) з аналогічним

значенням можна знайти в німецькомовній літературі: «...durch die eiserne Umarmung der Statue das Leben verloren...» [26].

Залізний характер (11у) – про характер, який не знає вагань, сумнівів, стійку людину. Розглянемо певний приклад вживання метафоричного виразу в літературі: «Марко схилявся перед залізним характером Матроса» (І. Микитенко) [24, III, с. 189]. Вживання даної метафори «*ein eiserner Charakter*» (11н) характерне також для мовної картини світу німецького народу [26].

Залізне здоров'я (12у) – так кажуть про людину, яка має надзвичайно міцне, непохитне здоров'я, добрий імунітет, стійкість до різноманітних хвороб навіть у похилому віці [24, III, с. 189].

Поняття «залізне здоров'я» притаманне також німецькому народу і звучить подібно: «*eiserne Gesundheit*» (12н). В літературі можна побачити наступні приклади вживання цієї метафори в спорідненому значенні: «denn er habe von ihm gehört, dass er feine eiserne Gesundheit habe», «Seine eiserne Gesundheit war erschüttert, seine Kraft vernichtet» [26]. Варто зазначити, що поняття «залізний» може перекладатися двома різними словами: «*eisern*», що вживається частіше в прямому значенні та відображає залізо як матеріал, та «*ehern*», що часто вживається в художній літературі на позначення переносного значення, як у випадку «залізне здоров'я» – «*eiserne Gesundheit*».

Залізна воля (13у) – непохитне, стійке бажання щось виконати, зробити, неухильна цілеспрямованість [24, III, с. 189]. Подібну метафору з аналогічним значенням знаходимо також в німецькій мові: *ein eherner Wille* (13н). Як зазначалося вище, в даному випадку вживається саме слово «*ehern*» на позначення якості переносного значення [26].

Свинець

Розглянемо приклади вживання назви *свинця* в метафорах та фразеологічних зворотах. Щось є *свинцевим* (14у) – щось здається важчим, ніж у реальності внаслідок втоми, слабості і т. ін.; важкий. Саме це значення

найкращим чином нам ілюструє література: «... підняв хлопець важку *свинцеву* голову (І. Цюпа) [24, IX, с. 72].

Ще одна часто вживана метафора – *свинцевий погляд* (15у) – виражає суворість, похмурість, гнів (про погляд, очі) [24, IX, с. 72].

Ця метафора притаманна також німецькій мовній картині світу *bleierner Blick* (14н): «...*bleierner Blick* tauchte sich in die Ferne» [26].

Свинцевий сон (16у) – метафора, що означає міцний сон змученої людини. Наприклад: «Я похилився на стіл і задрімав *свинцевим сном*» (І. Микитенко) [24, IX, с. 72].

Цю метафору можна віднайти також і в німецьких словниках: *einen bleiernen Schlaf haben* (15н), що перекладається як «мати свинцевий сон», означає тяжкий, міцний сон після перевтоми [25].

Ще один цікавий приклад вживання назви цього металу – *bleierne Füße haben* (16н), що означає в перекладі «мати свинцеві ноги» [25]. Це переносне значення є зрозумілим для нас, оскільки в нашій рідній мові існує вираз «ноги наливаються свинцем». Обидва вирази вказують нам на втомленість людини від важкої фізичної праці або довгої ходи.

Сталь

Розглянемо такий металевий сплав, як *сталь*. Як відомо, сталь – це сплав заліза з іншими розчиненими у залізі елементами. Отож, виходячи із прикладів вживання назви заліза на основі літературних джерел, можна переконатись, що сталь ототожнюється з такими самими характерними рисами, як і залізо, тобто міцність, стійкість, непохитність. Порівняймо:

Сталева сила (17у) – міцна, незламна сила людини. В українській прозі можемо побачити наступний приклад живання метафори із назвою цього металу: «О Львово, обитель лева! Пророком народ твій був. Він *силу* твою *сталеву*...» [24, IX, с. 639]. В даному контексті мова йде про місто, яке не підкорилось завойовничим силам, було нескореним, незламним.

«*Сталевий*» може так само означати *крок* (18у), що має значення непохитної ходи вперед: «Молодь йде *сталевим кроком*» [24, IX, с. 639].

Сталевий голос (19у) – голос, в якому відчувається твердість, суворість [24, IX, с. 639].

Ще однією метафорою, якою можна засвідчити непохитне, стійке бажання щось виконати, зробити, неухильну цілеспрямованість, є «*сталева воля*» (20у), яка збігається семантично із «залізною волею» [24, IX, с. 639].

Незвичним для нашого розуміння може здаватися німецький фразеологізм «*ein Mann aus Stahl*» (17н), що в перекладі означає «бути людиною/чоловіком зі сталі» і означає бути непохитним, сильним [25].

В джерелах німецькою мовою знаходимо аналог сталюого голосу: «*Stahlstimme*» (18н), що має ту саму характерну конотацію, що й український варіант. Також в німецькій літературі можна віднайти вираз «*Stahlschritt*» (19н), що в перекладі означає «сталевий крок» і є еквівалентом української метафори: «*den stolzen Stahlschritt urväterlicher Heldensage*» [26].

Олово

Наступна назва металу, що заслуговує окремої уваги, – *олово*. Проаналізувавши всі переносні значення даного металу, можна дійти висновку, що олово частіше всього асоціюється з важкістю, тьмяністю, гнітючістю, хоч сам метал вважається легкосплавним та досить гнучким. Наприклад:

олов'яний погляд (21у) – погляд, який нічого не виражає; тьмянний, невиразний. «*Олов'яним поглядом* окинув вулицю» (П. Кочура) [24, V, с. 691]. Даний приклад засвідчує, що значення назви олова справді відображає певну важкість, навіть в переносному сенсі.

Натомість німецькі словники та література не демонструють нам вживання назви олова в цьому значенні.

Мідь

Перейдемо до назву металу – *міді*. Мідь не завжди асоціюється тільки з яскравим кольором. Такий приклад, як *мідний лоб* (22у) ілюструє зовсім інше

сприйняття міді – як міцного металу. Отже, *мідний лоб* – поняття, що використовується коли мова йде про безглузду, вперту людину [24, IV, с. 724].

Німецький варіант «*kupferne Stirn*» (20н) має цілком інше значення: так кажуть про засмаглих людей: «...*seine ohnedies kupferne Stirn wurde noch dunkler*» [26]. Поняття впертості в даному виразі відсутнє.

Ртуть

Візьмемо до уваги наступний метал – *ртуть*. В німецькій мові існує фразеологічний зворот «*quecksilbrig sein*» (21н) або «*Quecksilber im Leib haben*» (22н), що перекладається дослівно як «бути ртутним», «мати ртуть в тілі», що означає «бути рухомим, непосидючим (про дітей), занадто активним [27]. Цей вираз відсутній в українській мові, що ілюструє нам певні відмінності між мовними картинами світу українського та німецького народів.

Як свідчать приклади, метафоричні значення назв металів можуть бути як спільними, так і розбіжними (див. Додаток А, Додаток В, Додаток С). Також вони можуть вживатися як з позитивною, так і з негативною конотацією, де переважає саме позитивна (див. Додаток D, Додаток E, Додаток F).

2.2. Вживання переносних значень назв металів для характеристики предметів та явищ дійсності

Золото

Один із металів, який часто використовують з метою порівняння на основі кольору – це *золото*. Проаналізувавши основні приклади вживання даного металу в переносному значенні, можна також дійти висновку, що золото часто використовується для порівняння завдяки своєму характерному однойменному кольору. Наприклад, в українській мові виявляємо вираз «*золота осінь*» (23у): «*Золота осінь. В ясному чутливому небі білосніжними айстрами пропливають хмари*» (М. Стельмах) [24, III, с. 680].

Можемо побачити на прикладі, що метафоричний вираз «золота осінь» – порівняння, що базується не на типових характеристиках або особливостях металу «золото», а на його зовнішньому вигляді (схожість кольорів).

Таку саму метафору *goldener Herbst* (23н) можемо зустріти і в німецькій літературі: *goldener Herbst* (назва вірша Оскара Штока). Найчастіше зустрічається назва осені як *goldene Jahreszeit* (24н) (золота пора року), що засвідчує нам певну схожість процесу порівняння [26].

Золота пора (24у) – метафора, яка стосується осені (на основі порівняння кольорів, притаманним золоту та деревам восени). При цьому слід звернути увагу, що в українській мові *золота пора* стосується також і періоду найбільшого розквіту з точки зору історичного розвитку [24, III, с. 680].

Золотий вік (25у) – метафоричний вираз, який так само стосується найбільшого розквіту держави, нації тощо, а також частіше всього економічного або культурного аспекту. «*Золотим віком* у розвитку вітчизняної літератури, музики, живопису, скульптури Горький назвав XIX сторіччя» [24, III, с. 680]. Поняття про золотий вік зустрічається також і в німецькій мові: *das goldene Zeitalter* (25н) [25].

На вагу золота (26у): даною метафорою ми можемо повідомити про значущість, неоціненність як матеріальних, так і духовних здобутків суспільства, окремих предметів або людей та їх властивостей: «...Та кожен інженер тут *на вагу золота*» (Іван Ле) [24, Т.1, с. 120].

Цікавим є факт, що розуміння німецькомовного простору цінностей «на вагу золота» трохи відрізняється від наших уявлень про цінність. Аналогом нашої метафори у них виступає метафора «*Goldes wert*» (26н), що дослівно перекладається як «вартість золота» [25].

«*Золота середина* (27у) – найвигідніший спосіб дії, поведінки, коли уникають ризикуванню, не впадають у крайність, найбільш раціональний підхід до будь-якої ситуації, яка вимагає добре обдуманого рішення [24, III, с. 680].

Вираз в німецькій мові *goldener Mittelweg*» (27н) повністю відповідає українському еквіваленту «золотої середини» [26].

Золотий фонд (28у) – основа чогось, що є особливо цінним. Даною метафорою можна охарактеризувати людей, що становлять кагорту спеціалістів або важливих працівників. Окрім цього, золотим фондом можна назвати предмети матеріальної цінності [24, III, с. 680].

В німецькій літературі вдалося знайти вираз, що повністю збігається з українським еквівалентом: «*goldener Fonds*» (28н), що так само описує цінність явища або предмета [26].

Золоті слова (29у) – про що-небудь розумне, вчасно, доречно сказане. Розглянемо усім нам відомий приклад вживання даної метафори в літературі: «*Золоте тоді промовив слово* Святослав:..» [24, III, с. 680].

Даний метафоричний вираз є загальноновживаним також і в німецькій мові і перекладається так само – «*goldene Worte*» (29н) [25].

Срібло

Срібні сни (30у) – сни, які дають радість, створюють відчуття чогось приємного, світлого [24, IX, с. 621].

В німецькій літературі також зустрічаємо вираз «*silberne Träume*» (30н), що несе в собі подібне значення – приємні сни [26].

Залізо

Залізна диктатура (31у) – характерна метафора для позначення влади, яка відзначається непохитністю, твердістю; незламний [24, III, с. 189].

Метафору про залізну диктатуру *eiserne Diktatur* (31н) можна віднайти також у німецькій літературі, що має політичне спрямування: «*eiserne Diktatur des werktätigen Volks*» [26].

Залізне правило (32у) – незмінне, твердо, суворо встановлене правило, яке не підлягає скасуванню: «Було [у підпільників] таке *залізне правило*: не розпитувати про те, чого тобі не кажуть» (А. Хижняк) [24, III, с. 189].

Те саме значення виявляємо в німецькій мові: *eiserne Regel* (32н) – прописане навічно, незмінне, конкретизоване правило, яке має виконуватися усіма [25].

Залізна логіка (33у) – логічний, переконливий зв'язок між предметами або явищами об'єктивної реальності, не викликає сумнівів, заперечень; інколи може мати не тільки позитивну конотацію, а й негативну, іронічну: «Примирливий тон і *залізна логіка* Сачкових слів заспокійливо впливали на Арсена (Л. Дмитерко) [24, III, с. 189].

Однак не тільки українська, а й німецька проза ілюструє нам даний фразеологізм *eiserne Logik* (33н) у тому ж самому значенні: «Brechts *eiserne Logik* stabilisiert seinen zwanghaften und wahnhaften Glauben» [26].

Залізні слова (34у) – суворі, грізні, не підлягають оспоруванню, остаточний вирок комусь. Наприклад: «Лунають клятви щирої *слова залізні*» (І. Нехода) [24, III, с. 189].

Поняття *eherne Worte* (34н) про непохитність власних слів, рішень притаманне так само й німецькій мовній картині світу: «...Sieg oder Tod. *Eherne Worte* zum Heldenkampf des deutschen Volkes» [26].

Олово

Вживання назви цього металу в українській мові зустрічаємо у виразі *олов'яне небо* (35у), що ототожнюється з гнітючістю, важкістю: «Здавалося, що *олов'яне небо* зсунулося, вниз...» (М. Коцюбинський) [24, V, с. 691].

Аналог українському варіанту *zinnerner Himmel* (35н) знаходимо також і в німецькій мові, який також вказує нам на тьмяність та гнітючість [26].

Олов'яна тиша (36у) – ще один варіант вживання назви цього металу, позначає важку, неприємну тишу: «Гнітюча, *олов'яна тиша* залягла над окупованим селом» (В. Козаченко) [24, V, с. 691].

Однак німецькомовні джерела не ілюструють нам даний вираз.

Мідь

Завдяки своєму характерному кольору вживання назви цього металу часто виступає у порівняннях саме кольору, часто стосується осені. Наведемо один із прикладів:

Мідне листя (37у) – осіннє листя, що забарвлене золотисто-помаранчевим кольором [24, IV, с. 724] Ця метафора виникла на основі порівняння зовнішніх ознак предметів, а саме на основі порівняння кольору.

Подібну характеристику для листя *kupferne Blätter* (36н) можна знайти і в німецькому творі: «...einen Wald , wo alle Bäume *kupferne Blätter* haben» [26], що демонструє нам барвистість осені.

Ртуть

Аналізуючи вживання назви *ртуті* в переносному значенні в обох мовах, можна дійти висновку, що дана назва металу досить рідко вживається в переносному значенні. Деякі виключення становлять метафори, що утворені на основі порівняння металу ртуті та предметів. *Ртутний* – подібний чим-небудь (кольором, вагою, рухливістю і т. ін.) до ртуті. *Ртутні краплі* (38у) – легкі, рухливі, як ртуть, під впливом вітру краплі [24, VII, с. 890].

В німецькій мові виявляємо також вираз «*der quecksilbrige Tropfen*» (37н), що має значення швидкої, рухливої краплі [26].

Цинк

Цинк – метал, що має характерний блиск, який відображає навколишні предмети. Саме завдяки такому блиску ця назва часто використовується для порівняння, як наприклад «*цинковий блиск*» (39у) [24, XI, с. 216]. Натомість в німецькій мові вираз «*Zinkglanz*» (38н) вживається у прямому значенні і належить до фахової літератури, пов'язаної з його видобутком [26].

Вважаю доречним навести приклад вживання даної назви металу у фразеологізмі «*mit gezinkten Karten spielen*» (39н), що перекладається як «грати цинковими картами» та означає обманювати когось [27]. Цей фразеологізм відображає національну специфіку вживання назви цинку в німецькій мові.

Як і у випадку вживання назв металів для характеристики якостей людини (п. 2.1.), так і в процесі їхнього вживання для позначення предметів та явищ дійсності (п. 2.2.) виявляємо, що серед проаналізованих значень більшість є спільними, а деякі розбіжними. У цьому параграфі лівові частка зіставляваних значень, як і в попередньому параграфі, виявила факт своєї мовної реалізації переважно з позитивною конотацією.

На основі проведеного дослідження серед метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах нами було виявлено спільні, частково розбіжні, розбіжні та національно-специфічні значення (див. Додаток А). Проаналізувавши метафоричні значення назв металів, виявляємо, що переважна їхня більшість є спільними в аналізованих мовах. Також було цікаво виявити розбіжні значення, коли два зовні ідентичних вислови містили абсолютно різну семантику.

Аналіз частоти вживання назв металів в переносних значеннях у зіставляваних мовах (див. Додаток С) визначає, що серед спільних значень найбільше вживаються назви золота та заліза, менше – назви срібла, свинцю, сталі, найменше – назви міді, олова та ртуті. Розбіжні значення виявляють назви золота, срібла, міді та цинку. Національно-специфічні значення зустрічаємо в назвах золота, свинцю, сталі, олова, ртуті та цинку.

Зіставлення видів конотації метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах, які стосуються характеристики якостей і рис людини та позначення явищ і предметів дійсності представлено у Додатку D. Аналіз частоти вживання назв металів з позитивною та негативною конотаціями в зіставляваних мовах (див. Додаток F) доводить, що назви металів золота, заліза, срібла та сталі найчастіше вживаються в переносних значеннях для характеристики позитивних рис та якостей людини, а також предметів та явищ дійсності. Із зазначених металів саме назва золота є найбільш уживаною в значеннях з позитивною конотацією. В значеннях з негативною конотацією найчастіше вживаються назви заліза, свинцю та олова.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження доводить, що метафора реалізується не тільки у текстовому форматі, а й в людській свідомості. Більшість метафор, що містять в собі назви металів, утворені на основі зовнішнього порівняння певних ознак, таких як колір, блиск, легкість або гнучкість. Необхідно зазначити, що метафори нерозривно пов'язані з процесом нашого мислення. Оскільки культурне середовище, традиції народу мають безпосередній вплив на наше мислення, можна стверджувати, що часто саме за допомогою метафори наше мислення втілюється в мові.

Під час аналізу серед метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах нами було виявлено спільні, частково розбіжні, розбіжні та національно-специфічні значення (див. Додаток А). Серед 78 проаналізованих метафоричних значень назв металів 56 (72%) належать до спільних значень, 12 (15%) – до національно-специфічних, 8 (10%) – до розбіжних та 2 (3%) належать до частково розбіжних значень (див. Додаток В). Наявність більшої кількості спільних значень є закономірною, оскільки назви металів є значущим фрагментом дійсності, а властивості металів можна назвати універсальними. На широкому фоні спільної семантики нам було цікаво виявити також розбіжні значення, коли певний вираз з однаковою лексичною структурою в кожній з мов мав зовсім інше значення (напр.: укр. *золотий лоб* – характеризує особливі розумові здібності, мудрість та нім. *goldene Stirn* – позначення кольору обличчя, на якому відсвічується ранкове літнє сонце).

Серед виявлених національно-специфічних значень слід відмітити, що майже всі з них слугують для позначення позитивних або негативних якостей і рис людини. Аналіз частоти вживання назв металів в переносних значеннях у зіставляваних мовах (див. Додаток С) визначає, що серед *спільних* значень найбільше вживаються назви золота та заліза, менше – назви срібла, свинцю, сталі, найменше – назви міді, олова та ртуті. *Розбіжні* значення виявляють

назви золота, срібла, міді та цинку. *Національно-специфічні* значення зустрічаємо в назвах золота, свинцю, сталі, олова, ртуті та цинку.

Зіставлення видів конотації метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах, які стосуються характеристики якостей і рис людини та позначення явищ і предметів дійсності, демонструє яскраву палітру вживання назв металів у переносних значеннях (див. Додаток D). Кількісний аналіз видів конотації метафоричних значень виявляє, що серед 78 проаналізованих значень в українській та німецькій мовах 53 (68%) мають позитивну конотацію, а 25 (32%) – негативну конотацію. Зокрема, в українській мові із 39 проаналізованих значень 27 (69 %) мають позитивну конотацію, а 12 (31 %) – негативну. В німецькій мові спостерігаємо подібну тенденцію, де із 39 проаналізованих значень 26 (67%) мають позитивну конотацію, а 13 (33%) – негативну (див. Додаток E).

Аналіз частоти вживання назв металів з позитивною та негативною конотаціями в зіставляваних мовах (див. Додаток F) доводить, що назви металів золота, заліза, срібла та сталі найчастіше вживаються в переносних значеннях для характеристики позитивних рис та якостей людини, а також предметів і явищ дійсності. Із зазначених металів саме назва золота є найбільш уживаною в значеннях з позитивною конотацією. В значеннях з негативною конотацією найчастіше вживаються назви заліза, свинцю та олова.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Як було зазначено в теоретичному розділі роботи, на сучасному етапі розвитку контрастивної лінгвістики одним із найважливіших ключових завдань є дослідження та вивчення поняття «мовна картина світу». Саме мовна картина світу допомагає нам усвідомити відмінності та національно-специфічні особливості сприйняття і віддзеркалення в мові навколишнього світу. Мовна картина світу знаходить своє безпосереднє втілення в метафоричній реалізації значень у мові. Метафора відіграє значущу роль у мові та мовленні, до її функцій належать спосіб вираження змісту, спосіб пізнання та мислення.

Нами було виявлено наявність спільних та відмінних рис у метафоричних значеннях назв металів в українській та німецькій мовах (див. Додаток А, Додаток В, Додаток С). Серед 78 проаналізованих метафоричних значень назв металів 56 (72%) належать до спільних значень, 12 (15%) – до національно-специфічних, 8 (10%) – до розбіжних та 2 (3%) належать до частково розбіжних значень. Серед спільних значень найбільше вживаються назви золота та заліза, менше – назви срібла, свинцю, сталі, найменше – назви міді, олова та ртуті. Розбіжні значення виявляють назви золота, срібла, міді та цинку, а національно-специфічні значення – назви золота, свинцю, сталі, олова, ртуті та цинку.

Окрім того, нам вдалося виявити позитивну та негативну конотацію проаналізованих метафоричних значень, а також охарактеризувати їхнє місце в мовних картинах світу (див. Додаток D, Додаток E, Додаток F). Кількісний аналіз видів конотації метафоричних значень виявляє, що серед 78 проаналізованих значень в українській та німецькій мовах 53 (68%) мають позитивну конотацію, а 25 (32%) – негативну конотацію. Зокрема, в українській мові із 39 проаналізованих значень 27 (69 %) мають позитивну конотацію, а 12 (31 %) – негативну. В німецькій мові спостерігаємо подібну тенденцію, де із 39 проаналізованих значень 26 (67%) мають позитивну конотацію, а 13 (33%) – негативну (див. Додаток E).

Шляхом вибірки з лексикографічних та літературних джерел ми проаналізували функціонування метафоричних значень назв металів в мовленні українців та німців. Цікавими виявилися приклади саме з літератури, оскільки можна було відчутися саме той емотивний компонент метафори, який вона виявляє в мовленні. Дослідження метафоричних та фразеологічних зворотів у художній мові вимагає особливої уваги, оскільки слова в художній літературі набувають особливого, специфічного значення, що обумовлено своєрідним світосприйняттям митців.

Можна стверджувати, що метафори – це своєрідне дзеркало народу, що допомагає краще зрозуміти його побут, культуру, історію та моральні цінності. Аналізуючи приклади метафор, які містять в собі назву металу, варто зазначити, що золото вживається для позначення таких рис як працьовитість, майстерність, талант, порядність та чесність. Також золото вживається для опису природи восени на основі відповідності забарвлення.

Срібло має споріднені з золотом значення та вживається із метафорами, які описують талант, винятковість, а також щось приємне. Залізо як метал, що має своєрідну міцність, саме цю міць і виражає у метафорах поряд із такими характеристиками як непохитність та витримка. Жодної позитивної конотації не мають приклади метафор із зазначенням таких металів, як олово та свинець.

Щодо метафор, які мають переважно негативну конотацію, варто виокремити такі метали як залізо, свинець та олово. Незважаючи на те, що залізо часто вживається також для опису переважно позитивних рис, воно також використовується для опису таких якостей та рис як суворість, непохитність, твердість, що мають негативне забарвлення. Окрім того, такі назви металів як олово та свинець допомагають виражати тяжкість, змученість, важкість внаслідок втоми.

Таким чином, можна стверджувати, що навіть у обраному для дослідження невеликому фрагменті дійсності можна виявити неповторність різноманітних мовних картин світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Об искусстве поэзии / Аристотель // Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. – Минск: Литература, 1998. – С. 1064–1112.
2. Ашиток Н. І. Мовна картина світу у філософсько-освітньому аспекті / Н. І. Ашиток // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. – 2010. – № 2. – С. 40–43.
3. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
4. Гаврилюк А. П. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні / А. П. Гаврилюк // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філологія. Педагогіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 29–33.
5. Голубовська І. О. Перспективи розвитку сучасної зіставної лінгвокультурології / І. О. Голубовська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 3 : збірник наукових праць / За ред. А. В. Корольової. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 98–102.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 450 с.
7. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1990. – 103 с.
8. Красовська К. В. Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю / К. В. Красовська // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 154. – С. 120–123.
9. Кушмар Л. В. Особливості мовної картини світу українців / Л. В. Кушмар // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2013. – Том 216. – № 204. – С. 53–57.

10. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія / О. П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 263 с.
11. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36–41.
12. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації складників [Текст] / О. Д. Огуй // Мовознавство. – 2013. – № 4. – С. 15–26.
13. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К., 1973. – С. 11.
14. Сливка М. І. Засади лінгвокогнітивного дослідження мовної картини світу / М. І. Сливка // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2015. – Вип. 13. – С. 185–190.
15. Совтис Н. М. Аспекти дослідження та принципи опису мовної картини світу / Н. М. Совтис // Слов'янський збірник. – 2015. – Вип. 19. – С. 41–48.
16. Терещенко Т. В. Культурологічна інформація як основний фактор декодування фразеологізмів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». – Острог : Вид-во НаУОА, 2018. – Вип. 2(70). – С. 217–219.
17. Тікан Я. Г. Фразеологічні засоби вираження культурної ідентичності представників англійської та української лінгвокультур / Я. Г. Тікан, Д. О. Ярмак // Вісник НТУУ «КПІ». Філологія. Педагогіка. – 2017. – Вип. 10. – С. 50–53.
18. Убийко В. И. Концептосфера внутреннего мира человека в аспекте когнитивной лингвистики / В. И. Убийко // Виноградовские чтения. Когнитивные и культурологические подходы к языковой семантике. – М., 1999. – С. 52–53.
19. Bally Ch. Le langage figuré / Bally Charle // Traité de stylistique française / 1er vol., 2nde edition. – Paris Librairie c. Klincksieck, 11, Rue De Lille, 1909. – P.184-202.

20. Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński, R. Tokarski // Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. – Wrocław. – 1986. – S. 65–82.
21. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. by A. Ortony]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 203-251.
22. Maćkiewicz J. Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku / J. Maćkiewicz. – Gdańsk : Uniwersytet Gdański, 1999. – 165 s.
23. Tokarski R. Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej / R. Tokarski. – Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. – 373 s.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

24. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
25. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. – Режим доступу: <https://www.dwds.de> (дата звернення: 09.02.2021).
26. Google books. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua>
27. Redensarten-Index: Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache [Elektronische Quelle]. – Режим доступу: <https://www.redensarten-index.de/suche.php> , zuletzt geprüft am 9.01.2020
28. Spiegel-online, 2007]. – Режим доступу: <https://www.spiegel.de>

**Додаток А. Зіставний аналіз метафоричних значень назв металів
в українській та німецькій мовах**

Назва металу	Значення			
	спільні (<i>укр. – нім.</i>)	частково розбіжні (<i>укр. – нім.</i>)	розбіжні (<i>укр. – нім.</i>)	національно- специфічні (<i>укр.</i>) або (<i>нім.</i>)
золото (с. 14- 16), (с. 21 - 23)	(1у) – (1н), (2н); (4у) – (4н); (5у) – (5н), (6н); (6у) – (7н); (23у) – (23н); (25у) – (25н); (26у) – (26н); (27у) – (27н); (28у) – (28н); (29у) – (29н)	(24у) – (24н)	(3у) – (3н)	Укр. мова: (2у), (7у)
срібло (с. 16- 17), (с. 23)	(8у) – (8н); (30у) – (30н)	-	(9у) – (9н)	-
залізо (с. 17- 18), (с. 23 - 24)	(10у) – (10н); (11у) – (11н); (12у) – (12н); (13у) – (13н); (31у) – (31н); (32у) – (32н); (33у) – (33н); (34у) – (34н)	-	-	-
свинець (с. 18-19)	(15у) – (14н); (16у) – (15н)	-	-	Укр. мова: (14у) Нім. мова: (16н)
сталь (с.19 - 20)	(19у) – (18н); (18у) – (19н)	-	-	Укр. мова: (17у), (20у) Нім. мова: (17н)
олово (с. 20),(с. 24)	(35у) – (35н)	-	-	Укр. мова: (21у), (36у)
мідь (с. 20-21), (с. 24-25)	(37у) – (36н)	-	(22у) – (20н)	-
ртуть (с. 21), (с.25)	(38у) – (37н)	-	-	Нім. мова: (21н), (22н)
цинк (с.25)	-	-	(39у) – (38н)	Нім. мова: (39н)

Додаток В. Кількісний зіставний аналіз метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах

Види метафоричних значень	спільні	частково розбіжні	розбіжні	національно -специфічні	Загалом
Українська мова	27 (69%)	1 (3%)	4 (10%)	7 (18%)	39 (100%)
Німецька мова	29 (74%)	1 (3%)	4 (10%)	5 (13%)	39 (100%)
В обох мовах	56 (72%)	2 (3%)	8 (10 %)	12 (15%)	78 (100%)

**Додаток С. Аналіз частоти вживання назв металів в
переносних значеннях у зіставляваних мовах**

Назва металу	спільні	частково розбіжні	розбіжні	національно- специфічні	Загалом
золото	22	2	2	2	28
срібло	4	0	2	0	6
залізо	16	0	0	0	16
свинець	4	0	0	2	6
сталь	4	0	0	3	7
олово	2	0	0	2	4
мідь	2	0	2	0	4
ртуть	2	0	0	2	4
цинк	0	0	2	1	3

Додаток D. Зіставлення видів конотації метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах

Назва металу	Позитивна конотація		Негативна конотація	
	Укр. мова (приклади)	Нім. мова (приклади)	Укр. мова (приклади)	Нім. мова (приклади)
золото (с. 14- 16), (с. 21 - 23)	(1у), (2у), (3у), (5у), (6у), (7у), (23у), (24у), (25у), (26у), (27у), (28у), (29у)	1 (н), (2н), (3н), (5н), (6н), (7н), (23н), (24н), (25н), (26н), (27н), (28н), (29н)	(4у)	(4н)
срібло (с. 16- 17), (с. 23)	(8у), (9у), (30у)	(8н), (9н), (30н)	-	-
залізо (с. 17- 18), (с. 23 - 24)	(10у), (11у), (12у), (13у), (33у)	(10н), (11н), (12н), (13н)	(31у), (32у), (34у)	(31н), (32н), (33н), (34н)
свинець (с. 18-19)	-	-	(14у), (15у), (16у)	(14н), (15н), (16н)
сталь (с.19 - 20)	(17у), (18у), (20у)	(17н), (19н)	(19у)	(18н)
олово (с. 20), (с. 24)	-	-	(21у), (35у), (36у)	(35н)
мідь (с. 20-21), (с. 24-25)	(37у)	(20н), (36н)	(22у)	-
ртуть (с. 21), (с.25)	(38у)	(37н)	-	(21н), (22н)
цинк (с.25)	(39у)	(38н)	-	(39н)

Додаток Е. Кількісний аналіз видів конотації метафоричних значень назв металів в українській та німецькій мовах

Види конотації	Позитивна конотація (кількість значень)	Негативна конотація (кількість значень)	Загалом
Українська мова	27 (69 %)	12 (31 %)	39 (100%)
Німецька мова	26 (67%)	13 (33%)	39 (100%)
В обох мовах	53 (68 %)	25 (32 %)	78 (100%)

Додаток F. Аналіз частоти вживання назв металів з позитивною та негативною конотаціями в зіставляваних мовах

Частота вживання з позитивною конотацією

Назва металу	Українська мова (кількість значень)	Німецька мова (кількість значень)	Загалом
золото	13	13	26
срібло	3	3	6
залізо	5	4	9
свинець	0	0	0
сталь	3	2	5
олово	0	0	0
мідь	1	2	3
ртуть	1	1	2
цинк	1	1	2

Частота вживання з негативною конотацією

Назва металу	Українська мова (кількість значень)	Німецька мова (кількість значень)	Загалом
золото	1	1	2
срібло	0	0	0
залізо	3	4	7
свинець	3	3	6
сталь	1	1	2
олово	3	1	4
мідь	1	0	1
ртуть	0	2	2
цинк	0	1	1

Додаток Г. Українські метафоричні значення назв металів

золоте серце

золота голова

золотий лоб

золота молодь

золотий голос

золота рука

золота людина

золота осінь

золота пора

золотий вік

на вагу **золота**

золота середина

золотий фонд

золоті слова

срібний голос

срібна голова

срібні сни

залізні обійми

залізний характер

залізне здоров'я

залізна воля

залізна диктатура

залізне правило

залізна логіка

залізні слова

свинцевий (голова, ноги)

свинцевий погляд

свинцевий сон

сталева сила

сталевий крок

сталевий голос

сталева воля

олов'яний погляд

олов'яне небо

олов'яна тиша

мідний лоб

мідне листя

ртутні краплі

цинковий блиск

Додаток Н. Німецькі метафоричні значення назв металів

ein **goldenes** Herz

Herz aus **Gold**

goldene Stirn

vergoldete Jugend

Gold in der Kehle haben

goldene Kehle haben

goldene Hände haben

goldener Herbst

goldene Jahreszeit

das **goldene** Zeitalter

Goldes wert

goldene Mitte

goldener Fonds

goldene Worte

silberne Stimme

silberner Kopf

silberne Träume

die **eiserne** Umarmung

ein **eiserner** Charakter

eiserne Diktatur

eiserne Regel

eiserne Logik

eherne Gesundheit

ein **eherner** Wille

eherne Worte

bleierner Blick

einen **bleiernen** Schlaf haben

bleierne Füße haben

ein Mann aus **Stahl**

Stahlstimme

Stahlschrift

kupferne Stirn

quecksilbrig sein

Quecksilber im Leib haben

zinnerner Himmel

kupferne Blätter

der **quecksilbrige** Tropfen

Zinkglanz

mit **gezinkten** Karten spielen